

Čo je literárna história?*

STEPHEN GREENBLATT

V roku 1969, keď som prvý rok učil na Berkeley, prehliadal som si na sekretariáte katedry anglistiky svoju poštu (tento rituál som opakoval niekoľkokrát denne v neurčitej nádeji, že niečo, akoby povedal pán Micawber, „sa objaví“). Mal som so sebou výtlačok Kantovej *Kritiky čistého rozumu*, hoci si už nespomínam prečo; možno som ho naozaj čítal, cestou po chodbách, alebo som len dúfal, že urobím dojem na jedného z mojich nových kolegov. Ak to bolo tak, moja stratégia sa mi kruto vypomstila. Jeden starší kolega si knihu naozaj všimol. „Čítate Kanta, Greenblatt?“ (Bol jedným z tých, čo napodobňovali briskný štýl oxfordskej zborovne.) „Tak je.“ „Nemám rád Kanta“, vyhlásil kategoricky. „Ach, a prečo?“ odvážil som sa spýtať. „Lebo Kant má židovskú myseľ.“ „Židovskú myseľ? Čo tým preboha myslíte?“ „Bystrú, sterilnú, pohltenu v nekonečných puntičkárskejších odtienkoch.“ „Ach“, povedal som, lebo mi nenapadlo nič lepšie.

Dalo sa na to povedať mnoho vecí, väčšina z nich nezdvorilých, no pri tejto príležitosti treba povedať, že výstrednú poznámku môjho kolegu v kontexte Katedry anglistiky nemožno vnímať ako záhradnú odrodu antisemitizmu, ale ako neokrôchaný arnoldianizmus. „Židovská myseľ“ bola dedinskou sesternicou Arnoldovho „hebraizmu“, termínu používaného v *Kultúre a Anarchii*, na charakterizovanie tej stránky ľudského ducha, ktorá zdôrazňuje striktnosť svedomia, podriadenosť nemenným morálnym zákonom a puritánsku disciplínu v službe sebaovládania. Ako protiklad „helenizmu“, súperiacej jasnozrivej, harmonickej vízie krásy, hebraizmus nebol pre Arnolda popisom skutočných Židov, a ani nebol myslený hanlivo.¹ Príchut' anglického antisemitizmu z obdobia okolo roku 1869 sa dá omnoho lepšie vychutnať v románoch Anthony Trollopa.

Nosatý, úlisný Žid viktoriánskej fikcie nie je zvyčajne zaťažený neúprosným svedomím, naopak, je až príliš odhodlaný dovoliť si – ako Trollopov Ferdinand Lopez s jeho temnými špekuláciami – takmer bezbrehú morálnu voľnosť. V takomto kontexte Arnoldov hebraizmus s jeho škrupulóznym kazateľským dôrazom na morálne záväzky musel znieť paradoxne.

O storočie neskôr kolegova verzia Arnolda – jeho poznámka o židovskej myšli – by vyzerala menej paradoxne, hrubšie a urážlivo. Keď však s odstupom hľadím na našu kon-

* Chcem využiť túto príležitosť, aby som s vďakou uznal kritiku a pripomienky zo strany tých, čo čítali rané verzie tejto štúdie, najmä Paula Alpersa, Harryho Bergera, jr., Homiho Bhabhu, Simona Duringa, Mordechaj Feingolda, Catherine Gallagehrovej, Carla Ginzburga, Evy Sandersovej, Deborah Shugerovej a Philipa Schwyzera.

¹ Pozri Matthew ARNOLD, *Culture and Anarchy*, in *The Complete Prose Works of Matthew Arnold*, ed. R. H. Super, 10 zv. (Ann Arbor, Mich., 1960 – 74), 5:163 – 75; ďalej CA.

verzácii na katedre anglistiky, uvedomujem si niečo hlbšie ako obyčajnú urážku. V roku 1969, ponorený v protestoch proti Vietnamskej vojne a s pocitom generačnej rebélie, som bol v skutočnosti omnoho viac na strane Arnoldových hebraistov ako na strane helenistov, väčšmi v súlade s prísny morálnym absolutizmom ako so sladkosťou a svetlom. Nebola to však Arnoldova „kultúra“ – úsilie o „harmonickú dokonalosť“ „krásky a inteligencie“ – čo sa mi zdalo hodným zápasu, ale skôr to, čo on pranieroval ako „anarchiu“: právo Angličana robiť, čo sa mu zachce; jeho právo „kráčať, kam sa mu páči, stretávať sa, kde sa mu páči, hroziť, ako sa mu páči, ničť, ako sa mu páči“ (CA, 5:99, 119).

A teraz, o dvadsaťpäť rokov neskôr? Moja profesia vydala zo seba maximum, aby zrušila Kantov morálny imperatív v mene oslavy radikálnej diferencie. Spochybnila možnosť „vidieť veci, ako sú“ – Arnoldovo „svetlo“ – a ešte prekvapivejšie, vzoprela sa „sladkosti“ estetického poriadku (CA, 5: 155). Dychtivo sa zbavila prameňov hebraizmu i helenizmu, a teraz čelí narastajúcemu filištinstvu fin-de-siècle, zakotvenému v národnej moci, a celosvetovému posunu k anarchii, ktorá sa mi zdá – z psychologických i historických dôvodov – viac hrozivou, ako zvodnou.² Nemôžeme sa vrátiť k Arnoldovi, ani keby sme chceli, ale prišiel čas, aby sme obnovili svojím spôsobom, v našej situácii – v situácii, v ktorej Židia, Gréci a Angličania nie sú jedinými a dokonca ani hlavnými hráčmi na svetovej scéne – dôvod, ak nejaký máme, prečo skúmať literatúru.

Ako to však spraviť? Alebo, aby sme si najprv položili skromnejšiu otázku, ako máme teraz chápať históriu literatúry, textové stopy, ktoré sa naša profesia podujala organizovať, inštitucionalizovať, interpretovať a vyučovať? Koncepcia sústredená výlučne na krásnu literatúru (belle lettres) sa zdala beznádejne neprimeraná už Arnoldovi, keď v r. 1882 písal „Literatúru a vedu“. Argumentujúc v prospech klasického študijného programu, Arnold zároveň vyjadril hlboké výhrady proti chápaniu literatúry v národných súradniciach.

Polícia, proti ktorej argumentoval – „Literatúra je možno potrebná vo výchove, ako vravia, ale prečo, preboha, by to mala byť grécka literatúra? Prečo nie francúzska alebo nemecká? Vlastne nemá Angličan vo svojej literatúre model všetkých druhov excelencie?“³ – bola v skutočnosti tou, ktorá triumfovala na začiatku 20. storočia, nahrádzujúc štúdium antiky katedrami anglistiky, porovnávacej literatúry atď.

Lenže pre profesora anglickej literatúry, vyučujúceho Shakespearea koncom 20. storočia na štátnej univerzite pri brehoch Pacifiku, sa stáva model národnej literatúry stále irelevantnejším. Mohlo by to jednoducho znamenať, že americká literatúra triumfovala. Jej význam v študijných programoch určite mimoriadne vzrástol, ale samotná americká literatúra sa štiepi na fragmenty, ktoré sa už nehodia do tradičného modelu národnej literatúry. Chceme navrhnúť teraz, keď sa beletristické a národné modely literatúry okolo nás pomaly rúcajú, aby sme sa pozreli na pojem *literatúry* tak, ako sa používal

² Dúfam, že je jasné, že nepovažujem literárne štúdie z posledných desaťročí v istom zmysle za „zodpovedné“ za filištinstvo či anarchiu. Je to také absurdné obvinenie, že by som ani nepocíťoval potrebu sa o ňom zmieňovať na tomto mieste, keby nie fakt, že sa znova a znova opakuje veľmi účinným spôsobom: vraj ak destabilizujete kánon, ani neviete, ako sa ocitnete v Bosne.

³ ARNOLD, „Literature and Science“, *Poetry and Criticism of Matthew Arnold*, ed. Arnold Dwight Culler (Boston, 1961), s. 395.

pred tým, než tieto modely vznikli. To, s čím sa okamžite stretávame, je spojitosť literatúry s inštitucionálnymi štruktúrami, jej hlboká funkčná užitočnosť.

Literatúra v zmysle kultivovaného a humanistického vzdelania neskorého stredoveku a ranej modernej doby bola dôležitou súčasťou toho, čo by Pierre Bourdieu nazval symbolickým kapitálom; slúžila na to, aby odlišila kultivovaného človeka od rozsiahlej masy nevzdelaných, od „prostého ľudu“, ako to vyjadril v životopise svätca zo začiatku 16. storočia Henry Bradshaw, „ktorý bez literatúry a dobrých informácií / bol ako hrubý dobytok“. Tento a podobné výroky svedčia, že tento pojem bol súčasťou pohyblivého a pružného aparátu sociálnej a duchovnej diferenciacie. Bez „literatúry“, píše Bradshaw, sú ľudia „hrubí, diví a búrliví“; chýba im nielen dobrá výchova nevyhnutná pre spoločenské pohodlie a slušnosť, ale aj vzdelanie potrebné pre spásu. „Čo by bolo človečenstvo bez literatúry?“⁴

V deviatom príbehu šiesteho dňa *Dekameronu* Boccaccio ponúka výstižnú glosu svojej koncepcie literatúry. Florent'án Betto Brunelleschi a jeho spoločníci sa snažia bez úspechu prilákať do svojich spoločenských kruhov veľmi bohatého, vzdelaného a kultivovaného mladého muža s filozofickými sklonmi, menom Guido Cavalcanti. Keď sa náhodou stretnú na cintoríne, vysmieľajú sa mu: „Guido, vyhybaš sa nám, ale predpokladajme, že zistíš, že Boh neexistuje, čo potom spravíš?“ Guido odpovedá, „Páni, vo vašom vlastnom dome mi môžete povedať, čo chcete“, a uniká, preskakujúc náhrobky. Bettových spoločníkov táto odpoveď zmiatla, ale sám Betto tomu rozumie až príliš dobre:

Pár slovami nám precízne zložil najdvojzmyselnejší kompliment, aký som kedy počul, pretože, keď o tom uvažujete, hroby sú domy mŕtvych a toto je miesto, kde sú mŕtvi uložení na odpočinok, kde majú svoj príbytok. Vraviac, že toto je náš dom, nám chcel ukázať, že v porovnaní s ním a inými vzdelanými mužmi, všetci tí, čo sú takí neokrôchaní a nevzdelaní ako my sami [*idioti e non literati*], sú na tom horšie, ako mŕtvi.⁵

Podľa tejto úvahy sú skutočne nažive len vzdelaní.

Či je niekto *litteratus*, či má alebo nemá „lytteratúru a dobre informácie“, skutočne mohlo v neskorom stredoveku a na začiatku modernej doby znamenať rozdiel medzi životom a smrťou. Mám tým na mysli nie stav duše, ale postavenie tela v očiach zákona. V ranom stredoveku bolo výsadou kléru – právo klerika usvedčeného zo zločinu predstúpiť pred cirkevný súd a tým aj faktická záruka úniku spod šibenice – zaručená tonzúrou. Lenže získať túto vyholenú korunu nebolo až také ťažké a neprekvapuje, že sa tento dôkaz často zneužíval. Právny prípad z neskorého 13. storočia uvádza, že sudcovia ne-

⁴ Henry BRADSHAW, *Here begynneth the holy lyfe and history of saynt werburge/very frutefull for all christen people to rede* (1521; London, 1887), kn. 2, slohy 1 a 3, ll. 2 – 6, 15. Táto pasáž je sčasti citovaná v *Oxford English Dictionary*, pozri „literature“.

⁵ Giovanni BOCCACCIO, *The Decameron*, prel. G. H. McWilliam (1471; Harmondsworth, 1995), s. 48 – 89. O opozícii medzi *idioti* a *litterati*, pozri Brain STOCK, *The Implication of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries* (Princeton, N. J., 1983), s. 28 – 30.

dôverovali Robertovi de Neuby a jeho tvrdeniu, že patrí ku kléru „quod corona sua de novo rasa est“⁶ („keďže koruna je novo vyholená“). V polovici 14. storočia sa vyvinula nová spoľahlivejšia skúška známa ako „examinácia“, pri ktorej sa testovala schopnosť čítať. Schopnosť čítať bola medzi laikmi dostatočne zriedkavá, prinajmenšom medzi tými, ktorí mohli byť pravdepodobnými zločincami (zrada, na ktorú sa toto privilégium kléru nevzťahovalo, bola spolu s niektorými ďalšími zločinnými výnimkou), takže súdne dvory považovali čítanie za dostatočne rigorózný dôkaz príslušnosti k svätému rádu. Biskupov zástupca dal teda väzňovi čítať najčastejšie prvý verš 51. žalmu, známeho preto ako „hrdelný verš“: „Miserere mei, Deus, secundum misericordiam tuam; secundum multitudinem miserationem tuarum dele iniquitatem meam.“ (Zmiluj sa nado mnou, Bože, podľa svojej milosti. Pre svoje veľké milosrdenstvo zahlad' moje priestupky.) Podľa výkonu väzňa, ktorý, súdiac podľa slovesa *sillibicare*, mohol byť na celkom skromnej úrovni, bol vynesený verdikt *legit* alebo *non legit*. V druhom prípade väzňa odsúdili na šibenicu, v prvom bol predvedený pred cirkevný súd, ktorý nepoznal trest smrti⁷. V tomto zmysle literatúra mohla priviesť človeka späť z hrobu.

Veľká a zrejmná cnosť „literatúry“ bola v tom, že sa, na rozdiel od kňazskej tonzúry, dala ťažšie sfaľšovať. Povoľný žalárnik a britva stačili na tonzúru, novšia skúška však vyžadovala čas a tento čas – dlhotrvajúce úsilie nutné na dosiahnutie čo i len minimálnej kompetencie v „literatúre“ – je podstatným momentom v logike „examinácie“. Za týchto okolností neprekvapuje, že sa zúfali väzni snažili zložiť túto skúšku recitovaním verša, ktorý sa naučili naspamäť. Tak v roku 1366 z vraždy obvinený John, syn Thomasa Denysona Trottera, sa dožadoval výsady kňazstva, ale sudca si všimol, že väzeň predstiera čítanie, hoci dostal žaltár obrátený hore nohami. Vyšetrovaním súd zistil, že v dobe zatknutia bol negramotný, ale dvaja chlapci z Appleby, ktorých k nemu pustil žalárnik, ho narýchlo doučovali. Johna Trottera odsúdili. Iný prípad z tohto obdobia tiež svedčí o horúčkovitom štúdiu pod tlakom šibenice. Obvinený zlodej William Pernill skúšku nezložil a bol odsúdený na smrť. Ale pred výkonaním rozsudku prišiel sekretár biskupa pred súd znova a dosvedčil, že William vie skutočne čítať. Zrejme mal väzeň dost' času

⁶ Citované u Leona C. GABEL, *Benefit of Clergy in England in the later Middle Ages* (1928 – 29; New York, 1969), s. 64. O postavení duchovných a právnom procese verifikácie a degradácie pozri R. GÉNESTAL, *Le Privilégium fori en France du décret de Gragien à la fin du XIVe siècle*, 2 zv. (Paris, 1921, 1924) a Austin Lane Poole, „Outlawry as a Punishment of Criminous Clerks“, in *Historical Essays in Honour of James Tait*, ed. J. G. Edwards, V. H. Galbraith, a E. F. Jacob (Manchester, 1933), s. 239 – 46.

⁷ Pozri záznam o examinácii v *De republica anglorum* Thomasa Smitha: Of him whom the xij. men pronounce guiltie, the Judge asketh what he can say for himself: if he can reade, he demaundeth his Clergie. For in many felonies, as in theft of oxen, sheepe, money, or other such things, which be no open robberies, by the high way side, nor assaulting one by night in his house, putting him that is there in feare, such is the favour of our Lawe, that for the first fault of the felon shalbe admitted to his Clergie, for which purpose the Bishop must send one with authoritie under his seale to be Judge in that matter at everie gale deliverie. If the condemned man demandeth to be admitted to his booke, the Judge commonly giveth him a Psalter, and turneth to what place he will. The prisoner readeth as well as he can (God knoweth sometime very slenderly:) then he asketh of the Bishops commissarie, *legit ut clericus?* The commissarie must say *legit* or *non legit* for these be words formall...If he say *legit*, the Judge proceedeth no further to sentence of death: if he say *non*, the Judge forthwith, or the next day proceedeth to sentence. /Thomas Smith, *De republica anglorum*, ed. L. Alston (1583; Cambridge, 1906), s. 102 – 3/.

na prekročenie hranice od *non legit* k *legit*, hoci záznamy súdu nezaznamenávajú, ako sa rozhodlo o jeho osude.⁸

Také prípady vzbudili oficiálnu obavu, narastajúcu spolu so zvyšovaním gramotnosti laikov: kriminálnici sa učili čítať preto, aby mohli bezpečnejšie pôsobiť vo svojom povolaní? V tej dobe sa lupičstvo mohlo stať jedným z najvzdelávajúcich remesiel.⁹ Na konci 15. storočia sa prijalo isté riešenie: osobu, ktorá vzniesla nárok na klerikálne privilégium, označili rozpáleným železom písmenom T (thief) za krádež a M (murderer) za vraždu¹⁰. Ak bola druhý raz zatknutá pre kriminálny delikt, označená osoba sa „prečítala“ a popravila. So štatútom *literatus* nezmazateľne vypáleným v koži, sme dospeli k nulovému bodu literárnej histórie.¹¹

Zdá sa, že klerikálna skúška potvrdzuje poznámku Raymonda Williamsa, že *literatúra* vo svojom ranom zmysle znamenala to, čo teraz, „v názvosloví 19. storočia, označujeme ako gramotnosť“.¹² *Sillibicare*, termín používaný na spresnenie toho, čo sa vyžaduje od väzňa, požadujúceho klerikálnu výsadu, zjavne naznačoval minimálnu požiadavku: nie schopnosť písať (ani v obmedzenej forme vlastného podpisu), nie schopnosť pochopiť to, čo sa číta (taká schopnosť by mimo iného bola testom klasického vzdelania), ale len schopnosť previesť znaky na stránke na správne zvuky, akokoľvek váhavo vyslovované.

Literatúra v legálnom kontexte spočíva v tom, čo moderní cestovatelia identifikovali ako aspekt čítania, ktorý najviac udivoval neznačných: zdanlivo magická schopnosť

⁸ Pozri GABEL, *Benefit of Clergy in England in the Later Middle Ages*, s. 72 – 73.

⁹ „Pre verejný poriadok bolo zvlášť nebezpečné vysoké percento zbojníkov, ktorí dokázali prislusnosť k duchovenstvu a neskôr sa vrátili k svojmu starému zamestnaniu.“ (John BELLAMY, *Crime and Public Order in England in the Later Middle Ages* /London, 1973/, s. 154).

¹⁰ Štatút z roku 1489, ktorý zaviedol túto procedúru: „Whereas upon trust of privilege of the Church divers persones lettred hat ben the more bold to committe murdre rape robbery thefte and all othre myschevous dedys, because they have ben continually admitted to the benefice of the Clergie as ofte as they did offend in any of the premisses: In avoiding of such presumptuous boldnes, be it enacted ordeyned and stablished by the auctorite of this present parliament, that every persone not being within orders, whiche onys hath ben admytted to the benefice of his Clergie, eftsonys arayed of eny suche offence, be not admitted to have the benefice or privilege of his Clergie; And that every suche persone so convicted for murdre, to be marked with a M upon the brawne of the lefte thumbe, and if he be for eny othre felony, the same persone to be marked with a T in the same place of the thumbe. /Quoted in GABEL, *Benefit of Clergy in England in the Later Middle Ages*, s. 123 – 24/.

¹¹ Súdny záznam o dvoch mužoch, ktorých prichytili pri vlámaní, výrečne vykresľuje, aký význam mohla mať schopnosť čítať: „Rečený Paul číta, bude železom poznačený; rečený William nečíta, bude obesený.“ Stone tvrdí, že možnosť nárokovat si kňazskú výsadu bol, spolu s túžbou čítať Bibliu, jedným z dvoch hlavných motívov, ktoré viedli k zvýšeniu gramotnosti laikov v ranom modernom Anglicku. (Lawrence Stone, „The Educational Revolution in England, 1560 – 1640,“ *Past and Present*, no. 28 [July 1964]: 43). David Cressy si všimá, že Middlesexské záznamy ukazujú, že si počas vlády Alžbety úspešný nárok na kňazskú výsadu vzniklo 32 percent hrdelných zločincov, počas vlády Jakuba I 39 percent. Pozri David Cressy, *Literacy and the Social Order: Reading and Writing in Tudor and Stuart England* (Cambridge, 1980), s. 17. O dôležitosti čítania a písania pre stredoveké Anglicko pozri M. T. Clanchy, *From Memory to Written Record: England, 1066 – 1307* (Cambridge, Mass., 1979).

¹² Raymond WILLIAMS, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (1976; New York, 1983), s. 184.

vyvolať hlas z napísaných litier. Nemôžeme si overiť, či „divochov“, s ktorými sa Európania stretli, skutočne ovládol úžas a hrôza z fenoménu písania, ako sa to opakovane traduje; môžeme však potvrdiť, že Európania si boli istí, že ich schopnosť písať – to, čo Samuel Purchas v ranom 17. storočí nazýval „literárnou výhodou“ – bolo ohromujúce pre tých, ktorí nevedeli, ako možno hovorené slová zachovať na papieri tak, že sa môžu vynoriť z nemých písmen. Práve táto primárna vlastnosť napísaného, táto fundamentálna manifestácia gramotnosti spočíva v jadre literárnej examinácie.

Identifikácia *literatúry (literature)* s *gramotnosťou (literacy)* mohla však byť zavádzajúca, pretože tento termín v neskorom stredoveku a včasnej modernej dobe sa nevzťahoval ani tak na schopnosť, ale skôr na status, ktorý táto schopnosť mohla reprezentovať. Súd nezaujímal, či William, alebo John vedia čítať, ale či sú klerici, čo formálne naznačovala ich schopnosť čítať. Táto schopnosť, samozrejme, nevytvárala klerikálny status, ale prinajmenšom v kontexte zákona určovala, či má byť obvinený prevedený z jednej jurisdikcie do inej.

Striktne formálna povaha tejto procedúry umožnila súdu nepriznať grotesknú nespravodlivosť systému, ktorý účinne vynímal spod trestu smrti vzdelané triedy – systém, ktorý naďalej pomocou iných prostriedkov prevláda v dnešných Spojených štátoch zamilovaných do trestu smrti¹³. Súdne protokoly zo 16. a 17. storočia prinášajú výrečné svedectvo o tejto nespravodlivosti. V roku 1596, aby sme uviedli len jeden príklad, bol Anthony Benkyn z Ticehurstu, nádenník, obvinený a usvedčený z krádeže dvoch medených hrncov (hodnota 20 pencí) a kusa plátna (hodnota 12 pencí). „Tvrdil že je klerik“, čítame v protokole, „nevedel čítať: obesit“.¹⁴

Na rozdiel od predchádzajúceho prípadu bolo o rok neskôr vznesené obvinenie proti Thomasovi Fosterovi, džentlmenovi a jeho dvom spoločníkom za vraždu súdneho vykonávateľa, ktorý ho prišiel zatknúť na základe zatykača kráľovskej súdnej stolice. Vražda evidentne nebola nepremyslená; deň predtým Fosterovi počuli tvrdiť, „zabijem najlepšieho chlapa v zsupe, ktorí ma práve zavrú!“¹⁵. Všetci traja muži boli teda uznaní vinnými zo zabitia, ale bola im „priznaná výsada kňazstva a boli prevedení do vyšetrovania“ (C, 3:261).

Ak formálne použitie literárnej examinácie ako dostatočného dôkazu klerikálneho statusu zakrývalo zúfalú nespravodlivosť, ktorú sme tu preukázali, umožnilo tiež rozšíriť zhovievavosť na individua, ktoré by si mohli zasluhovať osobitné ohľady a inak by museli čeliť drakonickej rigoróznosti zákona. Súdne protokoly sú plné záznamov o menách obvinených – zahrňujúc po roku 1623, hoci zriedkavo, aj pár žien – ktorým bolo priznané klerikálne privilégium, napriek celkom jasnemu zisteniu, že nemohli patriť k duchovenstvu, ani pri maximálnom vypätí fantázie. V roku 1623 bol Timothy Cooke z Lambethu, nádenník, obvinený z krádeže, pretože ukradol dve jalovice. Cooke sa priznal, ale – ako vraví záznam – bolo „mu priznané klerikálne privilégium, pretože je starý a chorý“

¹³ Až približne do roku 1969 mali študenti zapísaní na kolégiá a univerzity odklad na povolávacie rozkazy, ktoré by ich takmer určite poslali do Vietnamskej vojny – najbezprostrednejší zážitok, ktorý sa približuje hrdelnému veršu v celej jeho inherentnej nerovnosti.

¹⁴ J. S. COCKBURN: *Calendar of Assize Records Home Civil Indictments* (London, 1985), 1:225, ďalej C.

(C, 9:273). V roku 1591 Robert Laze, krajčír vo Wye, strážil svojho dvojročného syna Samuela. Keď Samuel, ktorému chýbala matka, začal plakať, Robert, „chtiac iba umravniť dieťa“, ho udrel, dieťa padlo hlavou na kameň a umrelo. Krajčír bol uznaný vinným, ale bolo mu priznané klerikálne privilégium (C, 4:326). V prípade s najväčšími dôsledkami pre anglickú literatúru, v našom konvenčnom zmysle slova, bol Ben Jonson uznaný vinným zo zabitia kolegu herca, ale keďže hrdelný verš prečítal bez problémov, život dramatika bol ušetrený.

Konvenčný zmysel pojmu *literatúra*, na ktorý som sa práve odvolával – korpus textov, ktorý, ako vraví Oxfordský anglický slovník, „má nárok na posudzovanie podľa formálnej krásy, alebo emocionálneho účinku“¹⁵ – je, tak ako termín „gramotnosť“, nedávneho dáta. Pre stredovek a rané moderné obdobie je literatúra kritickým znakom osobitnej pozície v sociálnom systéme; vyznačuje hranicu, alebo skôr signalizuje, že táto hranica bola prekročená. V súlade s tým väčšinou použitie tohto termínu siaha ďaleko za úroveň naznačenú slovom *sillibicare*, nie však v smere estetickéj výnimočnosti. V pozadí, dokonca aj po reformácii a náraste gramotnosti laikov, prežíva predstava cirkevnej elity, ktorá ovláda latinčinu, jediný jazyk, v ktorom sa dá vyučovať gramatika a v ktorom sa dajú zvládnuť disciplíny ako rímske a kanonické právo, filozofia a teológia. *Litteratus*, ako pripomína Brian Stock, sa vzťahovalo nie na jednoduchú gramotnosť, ale na osobitnú schopnosť čítať, písať a možno aj hovoriť po latinsky.¹⁶

Predstava o prístupe kléru k starobylému jazyku a jeho diskurzu pretrvávala dlho potom, čo sa kulúrne okolnosti zmenili rozhodujúcim spôsobom. To bol dôvod, prečo – hoci Anglicko bola protestantská krajina, kde sa Biblia používala v domácom jazyku – väzeň, dožadujúci sa kňazskej výsady, dostal „starý“ t. j. latinský žaltár. A predstava prístupu k osobitnej, život transformujúcej sústave písaných textov pokračovala, aj keď už priamo nešlo o latinčinu, alebo sa dokonca nejednalo o priame legálne určenie statusu. Muž, o ktorom Nigel Burne v roku 1581 píše, že „nemal dostatok literatúry, aby uchopil Písmo sväté“, mohol byť schopný, ako sám Burne uznáva, čítať a podpísať sa, ale chýbali mu všeobecné poznatky, „aby bez inštitucionálneho vedenia pochopil význam Kristových slov“.¹⁷ Podobne aj Coletovo rozlišovanie medzi literatúrou a tým, čo nazýva

¹⁵ *Oxford English Dictionary*, pozri „literature“.

¹⁶ Pozri Stock, *The Implications of Literacy*, s. 26 – 27. Pozri tiež H. GRUNDMANN, „Litteratus-illiteratus: Der Wandel einer Bildungsnorm vom Altertum zum Mittelalter“, in *Archiv für Kulturgeschichte* 40 (1958): 1 – 65.

¹⁷ The Lauterian vil say maist constantlie, that the scripture iudges for his pairt, that the treu bodie of Christ is in the sacrament ioynit vith the breid and vyne; the Zuingliane vil constantlie afferme, that thair is na thing in the sacrament bot breid, and vyn, quhilk ar signes of the bodie and blude of Iesus Christ; the Cauuunist mais bauld of al vil afferme, that the vord God is for him, that the bodie if Christ is treulie in the lordis suppar, and that ve be certane pilleis, or ingeynis ar liftit vp to heauin be ane incomprehensibl manner. Quhat vald ye nou that ane pure man, quha can nather reid nor vryt, and suppoise he could, hes nocht sufficient literatur to vndirstand the scripture sould do in this caice? I dout noch bot gif ye be nocht aluterlie obstinat, ye may persau that he vald be in ane veray greit perplexitie; and that hes na sure moyen quhairbie he may resolute him self, and consequentlie gif thair be na vthir iudge by the vryttin vord that Christ hes nocht sufficientlie prouydit for his kirk, nocht leunig in it ane esie and ifnallibil reul, quhairbie euerie ane quha plesis may discerne the treu religione from the fals, as euerie man in the day of iudgement

„blotterature“ („*machul'atúra*“), závisí od rozšírenia pohľadania neporiadnym rukopisom na knihy, ktoré nespĺňajú normu sociálnej korektnosti.¹⁸

Vlastnosťou takýchto noriem je, ako nás v prípade spôsobov stolovania poučil Norbert Elias,¹⁹ že sú nestále. Hranice, alebo základné komponenty sa menia, len čo hrozí, že doteraz vylučovaná skupina dosiahne víťazstvo. V dôsledku toho je predmet historickej pozornosti – či už je to literatúra, alebo dobré spôsoby – oveľa ťažšie zamerateľný ako vzťahy, ktoré tento predmet implikuje, alebo udržuje. Z legálneho hľadiska je schopnosť čítať úzko definovaná, ale pojem *literatúra* a sociálny status, ku ktorému sa tento pojem diagnosticky vzťahuje, sa nedá podobne vymedziť. *Literatúra* má zabudovanú únikovú klauzulu; ak by bol jej význam stály, ak by bola nehybná, alebo dovolila, aby sa jej história primerane spísala, neslúžila by tak úspešne svojej sociálnej funkcii. Touto sociálnou funkciou je vyznačiť rozdelenia, uľahčiť určenie jurisdikcie, pomôcť stanoviť, alebo formalizovať a ospravedlniť rozhodnutie o tom, kto si zachráni krk, alebo v obyčajnejších, každodenných pomeroch, kto bude môcť žiť v príjemnom prostredí, dobre jesť, mať lekársku starostlivosť, či teplé ošatenie za studeného počasia.

V roku 1705 bola literárna examinácia zrušená; rozmach vzdelávacieho systému a laickej gramotnosti urobil test v prospech kléru bezcenným. Majetné triedy mali aj iné, istejšie spôsoby ako určovať, nad kým zasviští osudový meč Albiónu. Tieto spôsoby však vo svojej podstate stále spočívali v privilégii udelenom a potvrdenom prístupom k správnym textom, nie však už takým priamym dôkazom, ako bolo prečítanie hrdelného verša.

Tým, že *literatúra* začala znamenať belles lettres, mohlo sa zdať, že od neskorého 18. storočia zúžila svoj význam a umožnila tak vlastnú históriu, mimo tvrdej juridickej logiky examinácie. Ale moderné ponímanie literatúry, ako majúcej niečo do činenia s imaginatívnou spisbou, má ostrejšie ohnisko len na prvý pohľad. Odhliadnuc od faktu, že môžeme používať výrazy ako „lekárska literatúra“ na označenie textov, ktorých vzťah k realite je (ako dúfame) odlišný od básní a románov, a celkom odhliadnuc od veľmi komplexnej otázky pokračujúcej úlohy literárnych examinácií pri distribúcii spoločenských tovarov; kategórie spisby, na ktoré sa odvolávajú také entity, ako sú katedry anglickej literatúry, boli vždy pozoruhodne premenlivé a pružné. Ako naznačuje názov známeho kurzu „Biblia ako literatúra“, tento termín sa skôr vzťahuje na kvalitu pozornosti, na určitý rozsah otázok, ktoré nie sú samy osebe fixné, ale sú skôr otázkami, ktoré sikladajú v danom čase akreditovaní členovia príslušných katedier literatúry.

Niekde tam sa nachádza názor, že termín *literatúra* je sám osebe prázdny, že história, na ktorej záleží, je história vôle – osobnej alebo inštitucionálnej – a nie história literatúry, ktorá je vždy len plátnom pre projekciu moci píšucich. Niet pochyb, že sa dá v mnohom poučiť zo škrupulózneho skúmania spoluviny našej profesie pri tvorbe kultúrnych objektov, ktorých obdiv vyznáva a ktoré sa odvažuje robiť predmetom skúšok.

man gif' compt in particular of his auin religione and fayth. /Nicol Burne, *Disputation* (1581) in *Catholic Tractates of the Sixteenth Centruy: 1573 – 1600*, ed. Thomas Graves Law (Edinburgh, 1901), Niini-Niini, s. 148/.

¹⁸ Citované in WILLIAMS, *Keywords*, s. 184.

¹⁹ Pozri Norbert ELIAS, *The History of Manners* (New York, 1982).

Opakované dokazovanie, že posvätné relikvie sú v skutočnosti prasačie kosti, podhodené laickému publiku odpustkárom, ktorý sa až príliš teší z odhaľovania prázdnoty celej impozantnej ideologickej stavby, má svoje hranice. Tie súvisia s pozoruhodným zveličovaním tvorivej sily profesorstva a podceňovaním nezávislých umelcov, ako aj sily laických, alebo prinajmenšom neakademických preferencií. Učitelia literatúry nie sú možno hierofanti, nezainteresovaní v mystériách, ktoré vysvetľovali, no nie sú ani Nietzscheho polobohovia, vynachádzajúci svety, ktoré, ako tvrdili, ovládajú. Vo svojej sociologickej a psychologickkej limitovanosti nemôže pojem vôle profesoriátu primerane vysvetliť ani dlhodobý záujem o niektoré literárne diela, ani kultúrny význam rozlíšenia medzi literárnym a neliterárnym.

Presvedčivý záujem o literatúru naznačuje kvalitu odolnosti objektov, vôľu niekedy silnejšiu alebo aspoň vytrvalejšiu, ako je vôľa profesionálnych interpretátorov.²⁰ Ako minimum musíme uznať, že história profesionálnych interpretátorských spoločenstiev je len fragmentom histórie literatúry, že literatúra má vlastný tvarujúci efekt na svojich vykladačov a že zrejmä transhistorická dimenzia literárnych textov je signifikantnou, aj keď málo chápanou časťou jej histórie. Riziká literárnej histórie spočívajú vždy vo vzťahu medzi eventualitami, ktoré literárne dielo umožnili pre jeho tvorcov, a eventualitami, ktoré ho urobili možným pre nás. V tomto zmysle je literárna história vždy históriou možnosti literatúry.

Z toho dôvodu niet jedinej literárnej histórie a bolo by ťažké čo i len si predstaviť, ako by takáto literárna história mala vyzeráť. Nie som si istý, že sme od Francisa Bacona, ktorý poznamenáva v rozšírenej verzii „The Advancement of Learning“, že „história literatúry je nevyhovujúca“²¹, urobili závažnejší pokrok. Bacon *literatúrou*, pravda, nemyslel presne to, čo my – hoci, ako som už poznamenal, nie som si istý, že *to* môžeme veľmi presne špecifikovať.²² Bacon navrhuje ohromujúci projekt „úplnej a univerzálnej histórie vzdelanosti“, ktorého len časťou by bola história toho, čo nazýva „Poézia“ (AL, 8:407). Poézia má pre Bacona dvojaký význam vo svete slov a vecí; t. j. vzťahuje sa ako

²⁰ S istotou sa tvrdilo, že to, čo vyzerá ako schopnosť niektorých diel prežiť miestne problémy konkrétnych interpretačných komunít, je v skutočnosti ilúzia. Len mená – Homér či Shakespeare – ostávajú nezmenené, a tak chránia vinníkov; texty sú v skutočnosti diskontinuálne. No rovnako ako pri tvrdeniach, že svet neexistuje, či sa znova tvorí s každou generáciou – spolu s kľamlivými spomienkami na údajné kontinuity, ktoré nikdy neexistovali – človeka ani tak nezaújima, či sú tieto tvrdenia pravdivé, ale skôr akým záujmom či cieľom môžu slúžiť. Predstava, že literatúra je vynálezom vplyvných profesorov, sa na prvý pohľad javí ako obrat k histórii a odklon od nadčasovej transcencie majstrovských literárnych diel. Lenže inštitúcie a motívy, ktoré takáto predstava vytvára, sú tak úzko poňaté (a takého nedávneho dáta), že v skutočnosti ide o potlačanie histórie.

²¹ FRANCIS BACON, *De dignitate et augmentis scientiarum libri IX* (1623), prel. James Spedding, *Of the Dignity and Advancement of Learning*, in: *The Works of Francis Bacon*, prel. Spedding a Ellis a Douglas Heat, 15 zv. (Boston, 1857 – 8, 8:418; ďalej AL). Latinský text: „Quodque Historia Literaria desideretur (A preto existuje túžba po literárnej histórii) *Argentorati: Sumptibus John. Joachimi Bockenhoferi* /Berlin, 1654, 2:4, s. 90/ ďalej A.

²² Mal by som dodať, že termín *história*, ako ho používa Bacon, môže mať veľmi málo spoločné s našim vnímaním tohto pojmu. Nemusi obsahovať silnú predstavu o chronologickom poriadku, ale poukazovať na grécku predstavu uceleného prehľadu, systematického, organizovaného rozprávania ako v „prirodnej histórii“.

na obrazný jazyk, tak i na fiktívnu históriu.²³ V tejto ríši sa či už zrejmu krásou slov, alebo očividnou fiktívnosťou látky, či oboma, zvyrazňuje *konštruovaná* povaha literatúry, na rozdiel napríklad od histórie či filozofie. Poézia je potom súčasťou omnoho širšieho celku, zahrnutého pod pojem *literatúra*, termín, ktorého moderným ekvivalentom by bola *kultúrna poetika*, v zmysle sumy napísaných diskurzov, ktorými sa približujeme k svetu a pôsobíme naň, a zvlášť tých diskurzov, prostredníctvom ktorých rozlišujeme medzi imaginárnym a reálnym.

Bacon, ako je známe, sa na spoľahlivosť takýchto diskurzov pozerá s opatnosťou. Vo venovaní pripojenom k *The Great Instauration* nabáda kráľa Jakuba, aby napodobnil Šalamúna a „dal príkaz zbierať a zdokonaľovať prírodnú a experimentálnu históriu, pravdivú a striktnú“. „Pravdivú“ a „striktnú“ vysvetľuje výrečný komentár v zátvorke ako „nezaťaženie literatúrou a knižnou vzdelanosťou“.²⁴ No celý Baconov projekt sa nezaobíde bez histórie takej vzdelanosti, „bez ktorej sa mi história sveta javí ako Polyfémus bez oka; ako keby sme vynechali práve tú črtu, ktorá najviac vyjadruje ducha a život človeka“ (AL, 8:418).²⁵

Kultúrna história, ktorú Bacon načrtáva, by v sebe obsahovala obrovskú prácu skladania a organizácie: „*dôvod*“, ako píše, „je vyhľadať a zostaviť zo záznamov všetkých čias, aké konkrétne druhy učenia a umení prekvitali v jednotlivých dobách a okršlekoch sveta, ich starobylosť, ich vývoj, ich púť (pretože vedy putujú tak ako národy) po rôznych častiach glóbu; a tiež ich úpadok, zánik a obrodu“ (AL, 8:419).²⁶ Akoby to nestačilo, navrhuje, aby sa pozornosť venovala vynájdeniu a prenosu každého umenia, spolu so štúdiom umeleckej praxe, i histórie konkrétnych inštitúcií, celého spektra jeho charakteristických polemík a produktívnych stránok. Volá, ako sám hovorí, po „rozprávani o hlavných aktéroch, knihách, školách, následníctvach, akadémiách, spoločnostiach,

²³ „Iam ad *Poesin* veniamus. *Poesis* est genus doctrinae, verbis plerumque astrictum, rebus solum & licentiosum; Itaque, ut initio diximus, ad *Phantasmia* refertur, quae iniqua, & illicita prorsus rerum conjugia & divortia comminisci, & machinari solet. *Poesis*... duplici accipitur sensu, quatenus ad *Verba*, vel quatenus ad *Res* respiciat“ (A, 2:13, s. 109). („Teraz už prichádzame k *Poézii*. *Poézia* je druh vedy, ktorá sa vyznačuje mnohými a viazanými slovami, nenútenými a neobmedzenými obrazmi. A teda, ako sme na začiatku vraveli, vzťahuje sa na *fantáziu*, ktorá zvykne jednoducho vymýšľať a vytvoriť nerovné a zakázané spojenia a rozdelenia vecí. *Poézia*... je známa dvojitým významom, pretože závisí od *slov* či skutočností.“)

²⁴ Bacon, „Epistle Dedicatory“, *The Works of Sir Francis Bacon*, 8:24.

²⁵ „Atque certè Historia Mundi, si hac parte fuerit destituta, non absimilis censeri possit *Statuae Polyphemi*, eruto oculo; cum ea pars imaginis desit, quae ingenium & indolem Personae maxime referat“ (A, 2:4, s. 90). (A tiež iste história sveta, ak by bola touto časťou opustená, museli by sme usudzovať, že sa podobá *sache Polyféma*, ktorému bolo vylúpené oko; pretože by chýbala tá časť predstavy, ktorá by najviac priniesla späť nadanie a schopnosti Osoby.)

²⁶ „*Argumentum* non aliud est, quam ut ex omni Memoria repetatur, quae Doctrinae & Artes, quibus Mundi aestatibus, & Regionibus flourerint. Earum Antiquitates, progressus, etiam peragrations per diversas Orbis partes (migrant enim Scientiae, non secus ac populi) rursus declinationes, obliviones, instaurationes commemorantur“ (A, 2:4, s. 91). (Obsah (*resumé*) nie je iné, ako že z každého záznamu je znovu opakované, ktoré vedy a umenia, v ktorých rokoch a častiach sveta vynikajú. Pripomína sa ich starobylosť, pokrok, tiež potulky po rozličných častiach sveta (sťahujú sa tiež vedy, nie inak ako národy), z druhej strany aj odbočenia, to, čo upadlo do zabudnutia, obnovenia.)

kolégiách, rádoch – slovom po všetkom, čo má vzťah k stavu vzdelanosti“ (AL, 8:419).²⁷ Z nášho pohľadu je kľúčové, že hoci Bacon diferencuje poéziu od iných odvetví ľudskej vzdelanosti, nechce, aby sa história ani jednej z týchto oddelených vetiev vytvárala izolovane. „Ľudská vzdelanost“ – zdá sa, že tým myslí ľudskú kultúrnu kreativitu, a nielen získané vedomosti – je jav, ktorý je omnoho širší ako každá z jeho vyhranených foriem, a význam týchto foriem spočíva v ich vzájomných vzťahoch (AL, 8:407).

Hoci fantastický rozsah vysnívaného projektu na prvý pohľad môže evokovať takmer náhodnú zbierku neúnavných škrečkov 17. storočia, typu *Tradescanta*, Bacon nástojí na základnej štruktúre: *kausalite*. „Predovšetkým“, píše, „želám si, aby sa udalosti spájali s ich príčinami“ (AL, 8:419).²⁸ A znova, nepredstavuje si, že by sa skúmanie príčin najlepšie uskutočňovalo v rámci jednej izolovanej formy, či jednej národnej tradície. Akoby si namiesto toho predstavoval komparatívne štúdium, „prirodzené dispozície“ a ideologické štruktúry jednej spoločnosti v kontraste voči druhej, aby sa tak zistilo, ktoré „sú vhodné a účelné pre skúmanie vzdelanosti a ktoré sú na to nevhodné, či bezpredmetné“ (AL, 8:419).²⁹ Z tohto pohľadu musí byť správna história literatúry nielen interdisciplinárna – poetické invencie sa odohrávajú vo vzťahu ku všetkým ostatným formám diskurzu – ale aj interkultúrna; nič nezískame tým, ak ostaneme v rámci jednej národnej kultúry, pretože vhodnosť jednej kultúry pre špecifickú diskurzívnu prax môžeme uchopiť len vtedy, keď ju porovnáme s inou. Bacon jasne ukazuje, že cieľom takéhoto podujatia nie je robiť rebríčky: „toto všetko“, tvrdí, „by som ponímal historicky, nestrácajúc čas, nasledujúc kritikov chválou či hanou, jednoducho by som rozprával fakty historicky, len s malou prímесou osobného úsudku“ (AL, 8:419 – 20).³⁰

Zmyslom tejto vsuvky nie je len zabrániť únavným panegyrikám, ale odlišiť projekt literárnej histórie od prejavov vkusu. Cieľom tohto rozsiahleho podujatia nie je zvyšovať prestíž historika – dokonca ani „nafúknuť česť a slávu“ – samotnej literatúry (AL, 8:420). Nie je motivované ani nezaujatou láskou k vzdelanosti kvôli vzdelanosti, ba dokonca ani poznávaním, ktoré, ako on vraví, „ženie zvedavosť“. Bacon, ako je to preň-

²⁷ *Observevitur simul per singulas Artes, inventionis occasio & origo; Tradendi mos & disciplina; colendi & exercendi ratio & instituta. Adjiciantur etiam Sectae, & Controversiae maximè celebres, quae homines doctos tenuerunt; Calumniae, quibus patuerunt; Laudes & honores quibus cecoratae sunt. Notentur Actores praecipui, libri praestantiores, Scholae, Successiones, Academiae, Societates, Collegia, Ordines, denique omnia quae ad Statum Literarum spectant.* (A, 2:4, s. 91) (Zároveň je pozorovaný jednotlivými umeniami, príležitosť a pôvod nápadu; zvyk a spôsob odovzdávania; ráz a zvyk vzdelávania a uplatňovania. Pripájajú sa tiež najslávnejšie filozofické smery a spory, ktoré vedú učení ľudia; Krivé obvinenia, ktorým sú vystavené; Chvály a poety, ktorými sú okrášlené. Sú známi poprední činitelia, vznešené knihy, školy, následníctva, akadémie, spoločnosti, kolégiá, rády, napokon všetko, čo sa vzťahuje na stav vzdelanosti.)

²⁸ „Ante omnia etiam id agi volumus (quod Civilis Historiae decus est, & quasi anima) ut cum eventis causae copulenter” (A, 2:4, s. 91). (Predovšetkým tiež chceme, aby sa to robilo tak (pretože je dôstojné civilnej histórie a sťaby jej dušou), aby boli spájané dôvody udalostí.)

²⁹ „Indolesque apta & habilis, aut inepta & inhabilis ad disciplinas diversas” (A, 2:4, s. 91). (A primerané a vhodné alebo neprimerané a nevhodné schopnosti pre rôzne disciplíny.)

³⁰ „At haec omnia ita tractari praecipimus, ut non Criticorum more, in laude & censura tempusteratur; sed planè historicè res ipsae narrentur, iudicium parcius interponatur” (A, 2:4, s. 91). (Avšak tieto všetky nariadenia vykladať tak, aby sa podľa zvyku kritikov, v chvále a odhadovaní nemámil čas; ale nech sa rozpráva o veciach samotných jasne historicky, nech je uvádzaný úsudok zdržanlivejší.)

ho typické, namiesto toho vytyčuje inštrumentálny cieľ: história, ktorú navrhuje, by „veľmi silne pomohla múdrosti a schopnostiam učených mužov pri používaní a správe vzdelanosti“ (AL, 8:420).³¹ Nie sme až tak ďaleko od dôkladne prozaickej vízie kultúrneho systému, ktorú evokuje hrdelný verš, či skôr veľkorysejšie, nie sme ďaleko od vízie vzdelanosti ako nástroja kultúrneho pokroku a, v konečnom dôsledku, vykúpenia kultúrou.

Ako by však z projektu, ktorého záber sa vymyká všetkým limitom, mohlo vzniknúť administratívne využitie? Ako si Bacon predstavuje, že by sa mohla napísať história literatúry – história, ktorú, ak si spomínate, on považuje za „nedostatočnú“? Jeho odpoveď si zasluhuje hlbšie skúmanie, pretože v nej anticipuje procedúry a základnú víziu hlavných histórií literatúry v našom, modernom zmysle slova, a zároveň obsahuje náznaky, ako ich preformulovať. „Pokiaľ ide o *spôsob* zostavenia takejto histórie“, píše,

„zvlášť nabádam, aby sa látka a spracovanie nespoliehali len na histórie a komentáre; ale aby sa do úvahy a konzultácií brali základné knihy napísané v každom storočí, či kratších obdobiach, podľa poriadku od najstarších čias; aby sa tak (nevrávim, že kompletným prečítaním, to by bola nekonečná práca, ale ochutnávkami tu i tam, všímaním si ich vývodov, štýlu a metódy, oživil literárny duch každej epochy, ako keby vstal z mŕtvych.“ (AL, 8:420)³²

Táto rada z roku 1623 načrtáva, v mnohých smeroch, metódu historikov literatúry, s ktorými som sa stretol v Yale v šesťdesiatych rokoch. Priznávam, v tom čase a na tom

³¹ Quod ad *Vsum* attinet, haec eò spectant; non ut honor Literarum, & pompa, per tot circumfusas imagines celebretur; nec quia, pro flagrantissimo, quo literas prosequimur, amore, omnia quae ad earum statum quoquo modo pertinent, usque ad curiositatem inquirere, & scire, & conservare avemus: sed praecipue ob causam magis seriam, & gravem: Eas est (ut verbo dicamus) quoniam per talem, qualem descripsimus, Narrationem, ad Virorum doctorum, in Doctrinae usu & administratione, prudentiam & solertiam, maximam accessionem fieri posse existimamus; & rerum intellectualium, non minùs quàm Civilium motus, & perturbationes, vitiaque & virtutes, notari posses; & Regimen inde optimum educi & institui. (A, 2:4, s. 92) (Pretože prislúcha *Zvyku*, sledovať' nim tieto veci; a aby nebola oslavovaná česť a nádhera literátov kvôli množstvu nakopených obrazov; ani pre najpríťažlivejšie, čo sledujeme v literatúre, teda lásku, všetko, čo sa týka jej stavu, akýmkoľvek spôsobom; až po kurióznosť dychtíme skúmať, vedieť a uchovať: ale predovšetkým záležitosti plodnejšie a dôležitejšie: Toto sú: (aby sme slovom hovorili) – pretože domnievame sa, že múdrosť a schopnosť sa môže stať najväčším prínosom pre také Rozprávania, aké opisujeme, pre Mužov učených, podľa uplatnenia a správy Vedeckého odboru – a možno si všimnúť nielen občiansky pohyb a zmätok (vzrušenie, afekt), ale aj hriechy a cnosti vecí intelektu; a začínajúc tým vzdeláť a zaviesť najlepší režim.)

³² De *Modo* autem hujusmodi Historiae conficiendae, illud imprimis monemus; ut materia & copia ejus, non tantùm ab Historiis, & Criticis petatur, verùm etiã per singulas annorum Centurias, aut etiã minor intervalla, seriatim (ab ultima Antiquitate factò principio), libri praecipui, qui eo temporis spatio conscripti sunt, in consilium adhibeantur; ut eorum non perfectione (id enim infinitum quiddam esset) sed degustatione & observatione Argumenti, Stili, Methodi, Genius illius temporis Literarius, veluti incantatione quãdam, à mortuis evocetur. (A, 2:4, s. 90 – 91) (Predovšetkým nabádame na tento spoľahlivý spôsob; aby látku a jej bohatstvo nielen historici a kritici skúmali, ale aj cez jednotlivé roky storočia, alebo tiež menšie intervaly, v poradí (od najstarších počiatkov), predovšetkým knihy, ktoré v tom priestore času boli napísané, boli vzaté do úvahy; a to nie ich dokonalým prečítaním (to by totiž bolo niečo nekonečné), ale okúsením a pozorovaním argumentu, štýlu, metódy, ducha literatúry onej doby, s'á nejakým zaklínaním, zo smrti povolaného.)

mieste bola literárna história unavená a dokatovaná záležitosť. Po dôkladnom výprasku zo strany Novej kritiky (New Criticism), ktorá sa stala rutinnou praxou, boli jej praktickí zahnaní do kúta zatrpknutej útočnosti a pedantskej jedovatosti (česť niekoľkým výnimkám). V časoch, keď som tam prišiel, sa ich najzjavnejšie príspevky do študijných osnov zredukovali na povinný rok starej angličtiny a podmienku, že sa ústne skúšky z anglickej literatúry začnú v temnote Grendelovej jaskyne a skončia T. S. Elliotom. Teraz si však uvedomujem, že základný princíp načrtnutý Baconom: komentár – t. j. história recepcie – je menej dôležitá ako „základné knihy“, a nimi sa treba zaoberať „po poriadku (*seriatim*) od najstarších čias“, teda postupne, podľa logiky, aby sprostredkovali literárneho ducha každej epochy. Od časových skokov sa odrádzalo, nehovoriac o radikálnych diskontinuitách, anomáliách a excentrických ilumináciách. Estetickým úsudkom sa bolo treba vyhnúť; literárni historici poslúchli Baconovu výzvu, aby nestrácali „čas, na spôsob kritikov, chválou či hanou“. A keďže čas sa vynakladal na *správne* pospájanie literárnych udalostí a ich príčin, podrobná, imanentná interpretácia – teda *close reading* úmyselne oddelená od mimo či vnútrotextovej kauzality – bola skôr úloha pre kritikov ako pre historikov (až na prípady, keď sa historici z času na čas uchýlili k filozofickým výpadom proti hermeneutickým excesom kritikov).

Dá sa tvrdiť, že moderná literárna história postavená na týchto základoch kedysi obsahovala oslobodzujúcu dimenziu. Na konci 19. storočia bola spojená, ako na to poukázal Antoine Compagnon v prípade Gustava Lansonu, autora monumentálnej *Histoire de la littérature française* (1895), s dreyfusovskou demokratizáciou spoločnosti, keďže rétorika, kultivácia zmyslu pre vkus a štýl, bola výsadou aristokratov. Lanson si uvedomil, že s literárnymi dielami nemôžeme zaobchádzať len ako s archívnymi dokumentmi, predsa sa snažil „zredukovať tú časť poznania, ktorá obsahuje naše osobné pocity, na neyhnutné a legitímne minimum, priznávajúc jej hodnotu“. ³³ Toto pripomína Baconovu výzvu dovoliť len „malú prímes osobného úsudku“ a Lansonov cieľ podobne pripomína projekt naznačený v *De augmentis*: poskytnúť „portrét literárneho života národa“ (LC, s. 822). V praxi sa však tento ambiciózný cieľ, ako poznamenáva Compagnon, „scvrkol okolo textu (tamže) a anglická literárna história, s ktorou som sa stretol, práve tak ako francúzska verzia, ktorú produkovali Lansonovi dedičia, sa zväčša skladala z výskumu zdrojov a vplyvu, ostrieľaného pozitivizmu, neorganicky spätého so zmätenými invokáciami ducha alžbetínskej doby, či viktoriánskej senzitivity. ³⁴ Na dôvažok, a to je možno

³³ Citované v Antoine COMPAGNON, „Literature in the Classroom“, in *A New History of French Literature*, ed. Denis Hollier et al. (Cambridge, Mass., 1989), s. 822; v ďalšom texte skratka LC.

³⁴ V roku 1935 vyhlásil F.W. Bateson v odpovedi F. R. Leavisovi, že literárna história vytvára výroky typu „typ A sa odvodzuje od B“; ako príklad uvádza Drydenovu poctu Wallerovi: „Keby nepísal, nikto z nás by nemohol písať.“ Naproti tomu literárna kritika vyhlasuje, že „A je lepšie ako B.“ Historik sa má zaoberať verifikovateľnými faktami. „Pravdu, či klam“ jeho výrokov možno „otestovať jednoduchým preskúmaním relevantných dôkazov... tak ako sa skúmajú fakty na súde“, zatiaľ čo kritika sa nachádza v ríši intuície, názoru a viery (F.W. Bateson, „Correspondence“, *Scrutiny* 4 /Sept. 1935/: 181, pozri tiež René Wellek a Austen Warren, *Theory of Literature /New York, 1942/* s. 28). V šesťdesiatych rokoch sa projekt evaluácie, pripisovaný kritike, prinajmenej v Amerike vyvinul na interpretačný, a už neexistoval spoločenský nárok, test rodkmeňa pre interpretátora. Akákoľvek potenciálna demokratická výhoda literárnej histórie sa tak stratila.

to najhoršie, zmizol takmer všetok explicitný záujem o to, čo som nazval status literárneho a o jeho pozíciu v premenlivých a súperiacich kultúrnych systémoch.

Vráťme sa k Baconovej myšlienke, že „ochutnávaním“ „hlavných diel“, „tu a tam, pozorovaním ich argumentov, štýlu a metódy môžeme vzkriesiť literárneho ducha každej epochy“. Všimli sme si, že sa to podobá na Lansonov projekt vykresliť „portrét“ národného literárneho života a tiež iné známe modely literárnej histórie, ako napríklad myšlienku Edwina Greenlawa, zaoberáť sa s literatúrou ako s „prepisom života“.³⁵ Ale Bacon to napísal v roku 1623, keď vyvolanie ducha inkantáciou (*incantatione... evocateur*) nebolo ani zďaleka iba metaforou, a už vôbec nie mŕtvou metaforou. Fráza „akoby“ (*veluti*) nie je len spôsob, ako upozorniť na jazyk „vyvolávania“, ale i potvrdenie toho, že jazyk je metaforický. Toto tvrdenie, toto odmietnutie akéhokoľvek predstierania ozajstného vyvolávania je zdanlivo posilnené príhľadným obrazom ochutnávania, ale ak si spomenieme, že mágia sa v tom čase typicky kategorizovala ako istý druh obžerstva, musíme uznať, že tu, ako aj inde v Baconovom diele, je vedecké inhibované rozpačitém uvedomením si iných síl a praktík. Bacon prozaicky upozorňuje na poetický charakter vlastných textov, pretože existovala reálna možnosť, že by ich jeho najstarší čitatelia chápali inak.

Nechcem tým povedať to, že sny o mágii prežívajú v rámci racionálneho projektu baconovskej vedy, tento postreh sa oprávene zopakoval už niekoľkokrát, ide mi o niečo, čo sa špecifickejšie týka histórie literatúry. Bacona môžeme vnímať ako krstného otca tradičnej chronologickej pravidelnosti histórie literatúry, jej koncepcie kauzality, úmorne predvídateľnej praxe selekcie a analýzy „základných diel“ každej epochy a storočia. Lenže jeho rozprávanie nám dovoľuje, aby sme ho vnímali aj ako krstného otca odlišnej koncepcie histórie literatúry: histórie, ktorá si ako svoj potenciálny subjekt berie celú sféru objektov vytvorených slovom; ktorá odmieta a priori predpokladať fixný rozdiel medzi rôznymi druhmi písania; ktorá sa zaoberá praktickým využitím takýchto rozdielov, tak ako vznikajú v každej epoche; ktorá sa skepticky pozerá na oslavu autonómnej individuality; ktorá chápe, že každá literárna tvorivosť v sebe zahŕňa komplexnú globálnu cirkuláciu sociálnych energií. Bacon nám predovšetkým umožňuje pochopiť, že citlivosť na „použitie a spravovanie literatúry“, demystifikovaný funkcionalizmus, paradoxne pramení z túžby vyvolať ducha – *Genius Literarius* – z mŕtvych i rovnako ňou končí. Takáto túžba po literárnej histórii je príťažlivá tým, čo sa takmer úplne stratilo v dielach banálnych a rutinou postihnutých následníkov, a to je zvrátený vzťah k realite, kšeftovanie s duchmi.

Ambiguïta Baconovho zvratu, nemožnosť presne vystihnúť, čo je „literárny duch“ – nie je znakom radikálnej neurčitosti každej metafory, či možno celého jazyka, ale skôr znakom kultúrneho zápasu. Intelektuálna elita 16. a raného 17. storočia bola hlboko rozdelená v otázke sveta duchov, možnosti a legitímnosti vyvolávania duchov, povahy takýchto duchov, ktorí sa z času na čas objavovali, či už ich niekto vyvolával alebo nie. Takže, aby sme si zobrali príklad takého rozvážneho a skeptického mysliteľa, ako bol Francesco Guicciardini, ani on celkom nevedel, čo si má myslieť:

³⁵ Pozri Edwin Greenlaw, *The Province of Literary History* (Baltimore, 1931), kap. 2.

Myslím, že môžeme s určitosťou konštatovať, že duchovia existujú. Myslím tým tie veci, ktoré nazývame duchmi, teda tie éterické bytosti, ktoré sa dôverne rozprávajú s ľuďmi, lebo som mal s nimi také skúsenosti, že som si tým absolútne istý. Ale čo vlastne sú, to myslím, nie je známe ani tým, čo si myslia, že to vedia, a tým, čo o tom nemajú žiadnu predstavu. Sú to... skryté sily prírody, alebo vskutku prináležia vyššej sile, ktorá je hýbateľom všetkého. Pre Neho sú viditeľné, pred nami skryté a tak uspôsobené, že ich rozum človek nemôže pochopiť.³⁶

Prečo by Bacona, ktorý neznáša podobné motanice, mal priťahovať jazyk duchov? Mohli by sme argumentovať, že ho tento jazyk sčasti priťahuje práve preto, že je metaforický, čo zdôrazňuje výrečnou frázou „akoby“. Ak hovorí o vyvolávaní, jeho projektom je zmeniť duchov na obrazy práve tak, ako mení staré mýty na šikovné alegórie vedeckej metódy. Ale prečo by mal riskovať mystifikáciu metafory? Odpoveďou je, že dejiny literatúry sa nezaobídu bez vyvolávania, hlavne vyvolávania literárneho ducha.³⁷ *Genius* tu nemá silu čestného titulu, ale ide o doslovný význam v zmysle antiky, „sploditeľ“. V latinčine *genius* označoval ducha ochrancu, podobného gréckemu *daemon*, božskej sile, ktorá plodí a vytvára charakter každého muža. (Deťom ženského pohlavia bola s podobnou funkciou pridelená *Juno*.) *Genius* bol princípom radosti a rovnako tvorenia: *indulgere genio* znamenalo naplniť svoju osobnú schopnosť kreatívnej radosti, a *defraudare genium* znamenalo potrestať sa, držať sa mimo povolených a možných rozkoší.³⁸ V populárnej kultúre starého Ríma sa *genius* identifikoval s božstvami domova, Lárami a Penátmi a Manami, zbožštenými duchmi predkov: bola to teda životná sila domácnosti i individua. V časoch Rímskej ríše získal tento termín aj inštitucionálnu dimenziu. Augustus dal vystaviť obraz svojho *génia* v 265. svätyniach na Kapitole, a senát rozhodol, že všetci by mali na začiatku každého jedla ponúkať obeť v podobe vína cisárskemu *génio*. Na dôvažok každé profesionálne združenie, kasta, komunita, kúpele, divadlo a hlavne všetky školy a kolégiá tvrdili, že ich ochraňuje *genius*. Bol totiž hlavou kolektívnej komunity i individuálneho stvorenia, kontinuity, práve prostredníctvom kontinuálnej kreatívnej sily jedinca.

Zdá sa, že Baconov pojem „literárneho ducha každej epochy“ evokuje práve takúto zauzlenú sieť významov. Sploditeľ, ktorého spomína, evidentne nie je individuálny autor – zdá sa, že Bacona veľmi nezaujímajú pôvodcovské nároky jedinca, ale skôr kreatívna, generatívna sila jazyka v danej historickej epoche, sila, ktorá sa prejavovala v „školách,

³⁶ Francesco GUICCIARDINI, *Ricordi*, ed. Raffaele Spongano (1512; Florence, 1951), č. 211.

³⁷ Levinas si všíma, že „mágia, ktorá sa všade rozpoznáva ako od diabla, sa v poézii teší nepochopiteľnej tolerancii“ (Emmanuel Levinas, „Reality and Its Shadow“, prekl. Alphonso Lingis, *The Levinas Reader*, ed. Séan Hand /Oxford, 1989/ s. 141). Ale práve kvôli tejto tolerancii je Bacon, ktorý chce oslobodiť človeka od modiel mysle, podozrievavý voči poézii.

³⁸ O *indulgere genio* a *defraudare genium* pozri odkazy pri hesle *genius* v *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, ed. Charles Daremberg a Edmond Saglio (Graz, 1896), s. 1489. Pozri tiež heslá v *Oxford Classical and Harper's Dictionary of Classical Literature and Antiquities*. Ben Jonson, vždy vnímavý na latinské implikácie, vložil Volponovi do úst repliku, „budem rozmaznávať svojho génia a žiť slobodne“ (Ben Jonson, *Volpone, or The Fox*, 1.i.71).

nástupníctvach, akadémiách, spoločnostiach, kolégiách, rádoch“ a ktorá zanechala stopy v „základných knihách“, ktoré by literárni historici podľa neho mali ochutnávať. Táto sila nebude rovnaká vo všetkých kultúrach, pretože jeden *genius* či *daemon* môže premočť druhého. Preto hovorí egyptský veštec Antoniovovi v príbehu, ktorý Shakespeare prevzal od Plutarcha, že by sa mal distancovať od Ceasara:

Démon, čo ťa chráni, je vznešený,
Šľachetný, chrabrý, neporovnateľný,
Kde nie je Caesarov. No blízko neho
Vždy chvie sa ako premožený. Preto
Priestor daj medzi vás.³⁹

Tu sa *daemon* blíži *fortune* – veštec ďalej hovorí o Cézarovom „prirodzenom šťastí“, ale ako sme videli, Baconov *genius* je tvorivá sila, ktorá má bližšie k schopnostiam ako ku šťastiu. Priznáva však, že v rozličných miestach a časoch existujú „prirodzené dispozície“, z ktorých sa niektoré „hodia a prislúchajú štúdiu literatúry“ a iné sú „nehodné a neprihodné na tento účel“.

Ale v akom zmysle môže takáto sila existovať? Do akej miery sa Bacon hlási k asociáciám svojho pojmu génius? Má toto všetko podľa neho reálny dopad? Dvojnásobnosť referenčného statusu jeho jazyka nie je znakom nedbalosti. Je to teoretická a praktická nevyhnutnosť, ktorá sa nachádza v centre jeho projektu. Prečo? Pretože príťažlivosť literatúry, v našom zmysle i v Baconovom, spočíva v priestore, kde sa predstavy môžu stať skutočnosťou a reality sa môžu odhaliť ako produkty imaginácie; spočíva v priestore, kde sa, využíjúc terminológiu Elaine Scarryovej, dotýka vymyslené a to, čo sa stalo realitou⁴⁰, kde viera so skepticizmom urputne bojujú o podstatu vecí, v ktoré človek dúfa, a o dôkazy o veciach, ktoré človek nevidí.

Môže sa zdať, že dejiny literatúry sa sústreďujú na iné naliehavejšie oblasti: po prvé na spoločnú dôveru v expresívnu silu jazyka, dôveru, ktorá sa často vytvára veľmi pomaly a v žiadnom prípade uniformne; po druhé, na systémy zápisu a získavania informácií, ktoré umožňujú, aby silné vyjadrenia prežili svoju bezprostrednú situáciu; a po tretie, na kultúrnu toleranciu voči symbolizmu, bájke, rozprávaniu, či spoločensky sankcionovanej lži. No všetky tieto oblasti spočívajú na – v skutočnosti sú artikuláciami – utváraní a ničení hraníc. Preto, ako som už poznamenal, história literatúry je vždy históriou možnosti literatúry. Hranice literatúry vyznačujú bod, keď sa mení status označovania – medzi takými životne dôležitými kategóriami ako *legit* a *non legit*, či poéziou a filozofiou, ozajstným či iluzórnym, mŕtvym alebo nemŕtvym. Dokonalým obrazom pre tieto hranice, či skôr záhadnou silou, ktorá ich ničí a obnovuje, je *genius literarius*, ktorý má historik na Baconovo naliehanie vyvolať z hrobu.

³⁹ Antonius a Kleopatra, prel. Z. Jesenská podľa jazykovej interpretácie J. Roznera, W. SHAKESPEARE: *Antické hry*, Bratislava: Tatran, 1968, s. 384.

⁴⁰ Pozri Elaine SCARRY, *The Body in Pain: The making and Unmaking of the World* (New York, 1985).

Vyvolávať ducha nie je to isté, ako ho racionálne pitvať a ešte menej demystifikovať. Na iných miestach je Bacon hlboko podozrievavý voči jazyku a oddaný myšlienke odstrániť jeho rozkladný vplyv na vnímanie pravdy. Želá si, ako vraví v *The Great Instauration* „vyhnať všetky druhy fantómov“.⁴¹ Nemôže však vyháňať príznak literatúry. Od svojich počiatkov bola literárna história prepracovanou štruktúrou inštitucionálnej analýzy, kauzálnej špekulácie, prešibaných homológií a intertextuálnej organizácie, postavená na zvláštnom povedomí prítomnosti mátožných postáv. Samozrejme, je možné pohrdavo sa vysmievať duchom, popierať existenciu akéhokoľvek *genius litterarius*, búriť sa proti odpudzujúcej mystifikácii ľudských artefaktov, ale literárni historici sa tomu zväčša vyhli, a mali na to dobrý dôvod. Oni – a tu by som mal pripustiť svoju vlastnú zaangažovanosť zmenou zámena na *Ja* – ešte nemajú uspokojivú alternatívu. Miesto toho zisťujem, že znova prežívam Horaciov skepticizmus: „Nepríde nič“, ktorý vystriedala podivná, úpenlivá viera, ktorá je náprotivkom skepticizmu: „Stoj zjavenie.“⁴²

Nespomínam tu *Hamleta* náhodou, nie je to totiž len jeden z najstálejších prejavov *genia literaria*, ale aj jeden z najdôkladnejších výskumov jeho tajomstiev, či skôr odmietnutia vzdať sa týchto tajomstiev. Výskum sa sústreďuje, ako sme to mohli očakávať, na postavu Ducha, ktorú Horacio spočiatku opisuje ako „fantáziu“. „Kto si?“, pýta sa Bernardo potom, čo sa zjavil duch a vyzeral, tak ako musel, presne taký hmotný ako ostatné postavy na scéne. Zdá sa, že Horacio súhlasí, hoci stále ostáva nejasné, čo to vlastne je: „niečo viac“ (H, 1.i.54). Stráže poprosili Horacia, aby ich odprevadil na hradby, pretože, ako to Marcellus jasne vraví, vedeli, že je *litteratus*: „Vy máte školy, oslovte to vy, vraví Horaciovi.“ Je úlohou učenca hovoriť s mŕtvymi a prinútiť ich, aby prehovorili: „Hovor, hovor, zaklínam ťa, hovor.“ Horacio sa ducha pýta priamo: „Čo si ty, zjavenie?“, ale nedostáva odpoveď a jeho nasledujúca špekulácia, že „najskôr by v tom videl znamenie, že čosi nedobrého hrozí štátu“, je zároveň tajomná, a predsa neadekvátna strachu a úžasu, ktorý vyvolal príznak (H, 1.i.42, 51, 46, 69). Nasledujúce reči, ktoré vykresľujú historické pozadie, detaily vojenských príprav, strategickú analýzu, sú úlohami historického projektu. Čiastočne rekonštruujú „kontext“ vizualizácie Ducha a ako väčšina podobných projektov sú na pohľad solidne, vážne, trocha nudné, a zvláštnym spôsobom odtážité. Expozícia sa pretrhne výkrikom prekvapenia, keď sa Duch zjaví znova: „Pozrite. Zas to ide!“ a otázka „Kto si?“ ostáva bez odpovede.

Následný výrok Ducha na prvý pohľad otázku rieši: aspoň Hamlet sa chvíľu správa, ako keby bol rozhodnutý (H, 1 v. 9). Ale v ďalšom priebehu hra nájstojí na tom – od okamihu, keď Duch zmizne v prepadisku pod javiskom, že toto rozriešenie je iluzórne. Divadelná sila Ducha je totiž úzko spojená s ontologickou dvojznačnosťou, ktorú sme si

⁴¹ Kedykoľvek urobím nový experiment s istou mierou komplikovanosti (nech sa mne javí akokoľvek jasný a dokázaný), aj tak pridám jasné vysvetlenie, ako presne som ho robil, takže tí, čo vedia, aké sú jednotlivé body, môžu vidieť, či sa s ním spája nejaká chyba, a môže ich to povzbudiť, aby sami našli dôkazy vernejšie a výnimočnejšie, ak sa dá; a všade dávam výstrahy a napomenutia, so zbožnou snahou vylúčiť, potlačiť, či akoby vyhnať každý druh fantómov. (BACON, *Instauration magna*; trans. Ellis, pod názvom *The Great Instauration*, in *The Works of Francis Bacon*, s. 50.)

⁴² SHAKESPEARE, *Hamlet, Prince of Denmark*, 1.i.30, 127; ďalej skratka *H*. Slov. preklad Z. Jesenská, ref. 39.

všimli v Baconovej metafore ducha literatúry. Obsesívna diskusia v literárnej histórii o podstate ducha – dobrý duch, či prekliaty goblin, postava z katolíckeho očistca, či protestantský démon, deformovaný odraz anglickej populárnej kultúry, senekovský teatrogram, psychologická projekcia – to je diskusia o podstate literatúry, to jest o jej implikácii, jednak pre invenciu reálneho, jednak pre poznanie, že reálne je invenciou.

V literatúre neexistuje silnejší nárok na absolútnu pozornosť, totálnu investíciu do nekritickej viery, ako strašidelný príbeh o smrti starého kráľa: „zahubený v hriechov rozkvet / nepripravený, bez rozhrešenia / s neuzavretým účtom“ (H, 1.v.76 – 77). A predsa, všetko v tomto rozprávaní upriamuje pozornosť na silu zobrazovania a rétorickej manipulácie, na vymyslenosť, ktorá presahuje ľudskú skúsenosť, na inštitucionálne a psychologické tvrdenia, ktoré možno spochybníť ako klamlivé ilúzie: „nepripravené, bez rozhrešenia / s neuzavretým účtom.“ Každý z týchto termínov, a praktiky, ktoré označovali – praktiky, ktoré vraj boli základom pre postavenie ľudskej bytosti v posmrtnom živote – boli v shakespeareovskej kultúre napádané ako neskutočné, či jednoducho diabolicky teatrálné. Sviatosť mala svoj fundamentálny význam, ontologický základ, ktorý bol radikálne spochybnený: posledné pomazanie, alebo spoveď na smrteľnej posteli sa stali záležitosťami poslednej voľby. *Posledné pomazanie*, čiže pomazanie umierajúceho na niekoľkých miestach tela, bolo zredukované v roku 1549 a eliminované v roku 1552. Rituály, ktoré riadili prechod človeka zo sveta živých do sveta mŕtvych, sa zmenili, a slová, ktoré ich označovali, stratili ukotvenie, stali sa predmetom dlhého a vraždného konfliktu. V *Hamletovi* sa stali časťou prízračnej poézie, zvláštneho pentametra, ktorý vyriekne „pochybný tvar“ (H,1. iv.43), pripomínajúci mŕtveho otca a živého herca. Ontologické nároky tejto divadelnej „veci“ testuje *Hamlet* tým, že pripraví ďalšiu divadelnú produkciu. Mimo *Hamleta* sa stáva objektom filologického komentára, ktorého som sa ako literárny historik krátko zúčastnil, ale tento komentár, ako to pochopil Bacon, je sám formou vyvolávania duchov. Filológia rekapituluje ontológiu. Duch v *Hamletovi* je *genius literarius*, ktorý prišiel vzbudzovať úžas literárnych historikov nad schopnosťou imaginácie vytvárať a spochybňovať reálne a prekračovať hranicu medzi smrťou a životom.

Keď môj starší kolega pred rokmi vyhlásil, že „židovskej myslí“ chýba ozajstná kultúra, asi mi tým chcel povedať, že podľa jeho úsudku som bol *non legit*. Vzhľadom na profesiu, ktorú som si zvolil, som bol bez literatúry prakticky mŕtvy. Ukázalo sa, že som zložil akademický ekvivalent examinácie, ktorá bola výsadou duchovenstva: úspešne som odrecitoval svoj hrdelný verš a odmenou bolo predĺženie inštitucionálneho života známe pod pojmom defínitíva. A ja, samozrejme, teraz skúšam: profesia, ktorej som slúžil a slúžim, používa literatúru ako malý ale dôležitý prvok v komplexnom procese certifikácie, v systéme, v ktorom sa prideluje a reguluje spoločenské postavenie.

Je takmer nemožné oddeliť literatúru, ktorú učíme, od tohto systému, ktorý je následníkom starších inštitucionálnych štruktúr, v ktorých literatúra hrala porovnateľnú úlohu. No táto funkčná povaha sa nesmie vnímať ako triezva, byrokratická pravda literatúry, skrytá za mátožnými mystifikáciami génia. Myslím, že nie je náhoda, že text, ktorý bol zvolený, aby zvýhodnil duchovenstvo, pochádzal zo žalmov, z tej časti Písma, ktorú slovami sira Philipa Sidneyho „učení muži starovekí i moderní“ zväčša identifikovali

vali ako „poetickú“.⁴³ Všetkým nám hrozí trest smrti, a odpoveďou literatúry je, ak nie únik, tak aspoň sen o zmene miesta, šanca zjaviť sa pred iným, menej zlovoľným, menej definitívnym súdom. Literatúra má funkčnú silu práve preto, že nesie stopy tých, ktorí sú dnes už len duchmi, pretože má záhadnú schopnosť vyzerat', akoby bola napísaná, ako vraví Sv. Pavol „pre nás“, pretože vždy sledovala hranicu medzi životom a smrťou. „Vy máte školy, oslovte to vy“, hovorí Horacio.

* * *

Stephen Greenblatt je profesor angličtiny na Berkeley a spoluredaktor časopisu *Representations*. V súčasnosti prednáša ako hosťujúci profesor na Wissenschaftskolleg v Berlíne. Je hlavným redaktorom edície Norton Shakespeare a píše knihu o literatúre ako vyvolávaní.

Z anglického originálu What Is the History of Literature? (In: Critical Inquiry, 1997, zv. 23, č. 3, s. 460 – 481) do slovenčiny preložila Michaela Chorváthová, preklad latinských poznámok Mária Ferenciová.

⁴³ Philip Sidney, „The Defence of Poesie“ (London, 1595). Text je dostupný na adrese <http://www.promo.net/pg/>, projekt Guttenberg.